

सरूभक्तका विज्ञाननाटकमा स्वैरकल्पना

उषा आचार्य*

लेखसार

प्रस्तुत अध्ययनमा साहित्य समालोचनापद्धतिका प्रचलित अवधारणामध्ये स्वैरकल्पनालाई आधार बनाई सरूभक्तका विज्ञाननाटकमा प्रयुक्त स्वैरकल्पनाको निरूपण गरिएको छ। भेटान तोदोरोभ, रोजमेरी ज्याक्सन, मानलोभ, बोर्मनका स्वैरकल्पनासम्बन्धी अवधारणालाई आधार मानी विवेच्य कृतिको विश्लेषण गरिएको छ। यसका लागि पुस्तकालयीय अध्ययनका आधारमा सामग्री सङ्कलन गरी पाठविश्लेषण गरिएको छ। सरूभक्तका विज्ञाननाटकमा विज्ञानको चरम विकाससँगै मानव र यन्त्र समान भएको, पृथ्वीमा न्युक्लियर बढ्दै गएकाले त्यसबाट जीवको अस्तित्व जोगाउन एन्टिन्युक्लियर इन्जेक्सन निर्माण गरिएको साथै मानवले अन्तरिक्षमा बस्ती बसालेर सहज रूपमा काठमाडौं जानेआउने गरेको स्वैरकल्पनालाई प्रभावकारी रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। यसरी विज्ञानका क्षेत्रमा गरिएका आशातीत विकास, मानव अस्तित्व रक्षार्थ भएको विश्वएकीकरण साथै मानिसले उच्च तापक्रम सहनसक्ने औषधी निर्माण गर्नेजस्ता कार्यबाट वैज्ञानिक संसारको सुदूर भविष्यलाई कार्यकारण रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। सरूभक्तका 'इथर' र 'निमावीय' नाटकमा विज्ञानका क्षेत्रका असम्भव र अज्ञात पक्षलाई तार्किक रूपमा प्रस्तुत गरिएकाले नाटकमा प्रयुक्त स्वैरकल्पना स्वाभाविक बनेको निष्कर्ष यस अध्ययनको रहेको छ।

शब्दकुञ्जी

अन्तरिक्षविज्ञान, अलौकिकता, कल्पनाशीलता, जीवनवादी दृष्टि, भविष्यवाणी।

विषयपरिचय

सरूभक्तका विज्ञान नाटकमा स्वैरकल्पना अनुसन्धेय शीर्षकमा विज्ञाननाटक र स्वैरकल्पना गरी दुई सन्दर्भहरू रहेका छन्। वैज्ञानिक तथ्यमा आधारित, प्रमाणद्वारा पुष्टि गर्न सकिने र सम्भव, तार्किक, यथार्थमा आधारित विज्ञाननाटक र त्यसका विपरीत काल्पनिक, असम्भव, उडन्ते, कपोकल्पित रूपमा लिइने स्वैरकल्पनाका बिच विपर्यास देखिन्छ। विपर्यास देखिए पनि विज्ञाननाटकमा प्रयोग हुने स्वैरकल्पना भने विशिष्ट स्वरूपको हुन्छ। त्यसैले यी दुईबिच विशिष्ट

* उपप्राध्यापक, ब्रिलियन्ट बहुमुखी क्याम्पस, काठमाडौं।

खालको अन्तर्सम्बन्ध पनि रहेको हुन्छ। विज्ञाननाटक पदावलीमा विज्ञान र नाटक गरी दुई पद रहेका छन्। विज्ञान पृथ्वी, ब्रह्माण्डबारे खोज, अन्वेषण, परीक्षण, व्याख्या र भविष्यवाणीमा आधारित हुन्छ। नाटक जीवनका भोगाइ, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, राजनीतिक आदि क्षेत्रका विषयलाई अभिनेयात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिने साहित्यको गतिशील विधा हो। यसरी वैज्ञानिक विषयलाई पात्रको अभिनय कलाका माध्यमबाट अभिव्यञ्जित हुने कलात्मक साहित्यिक रचना विज्ञाननाटक हो भन्न सकिन्छ।

नाट्यविधाको विषयगत भेदअन्तर्गत पर्ने विज्ञाननाटकमा विज्ञान र प्रविधिको अति विकास, भविष्य, वैज्ञानिक चमत्कारले मानवमाथि पारेको प्रभावजस्ता पक्ष स्वैरकल्पनाका रूपमा आउँछन्। स्वैरकल्पनामा काल्पनिक संसारको निर्माण हुने भए पनि यो अतार्किक हुँदैन। प्राचीन स्वैरकल्पना मनोरञ्जनमूलक, परीकथा, जादु, असम्भवसँग सम्बन्धित भए पनि विज्ञान स्वैरकल्पना वैज्ञानिक यथार्थ तर्कसँग सम्बन्धित हुन्छ। यथार्थका पर्याधारमा रही कल्पनाका माध्यमबाट सद् भविष्यलाई प्रस्तुत गर्नु विज्ञाननाटकमा स्वैरकल्पनाको मूल ध्येय हुन्छ। विज्ञाननाटकमा प्रयोग हुने स्वैरकल्पना विज्ञानका नयाँनयाँ आविष्कार, अन्वेषण, तथ्यात्मक, तार्किक र बौद्धिकतामा केन्द्रित हुन्छ। यस्तो स्वैरकल्पनाले भूगोल, समाज र अन्तरिक्षसम्बन्धी कल्पनालाई विश्वसनीय बनाई सिर्जनात्मक रूप प्रदान गर्दछ। विज्ञान स्वैरकल्पनामा अज्ञातलाई ज्ञात, असम्भवलाई सम्भव, अदृश्यलाई दृश्य र अतार्किकलाई तार्किक तुल्याइन्छ।

नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा विज्ञाननाटकमा विकसित विज्ञान र प्रविधिका आधारमा भविष्यमा तिनको चरम विकास, त्यसले मानवसभ्यता, अस्तित्व र ब्रह्माण्डमा पार्ने प्रभावलाई विश्वसनीय रूपमा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ। यसरी स्वैरकल्पनाको प्रयोग गरी विज्ञाननाटक लेख्ने लेखकमा सरूभक्तको विशेष स्थान रहेको छ। उनका *युद्ध उही ग्याँस च्याम्बरभित्र, इतिहास भित्रको इतिहास, इथर, गाउँघरका नाटकहरू, एसोधम्मो सन्तनो, बालबालिकाहरूको नाटक, निमावीय, शिशिरका अन्तिम दिनहरू, शरणार्थीहरू, सिरूमरानी, गाउँको कथा यस्तो हुन्छ है* नाटकमध्ये *इथर* र *निमावीय* विज्ञाननाटक हुन्। यी दुई नाटकमा विज्ञानको चरम विकासका कारण मानव र उसको अस्तित्वमाथि परेको प्रभाव, ब्रह्माण्डको अन्वेषण, पृथ्वी र अन्तरिक्षसम्बन्धी स्वैरकल्पनाको प्रयोग भएको पाइन्छ। विज्ञान स्वैरकल्पनाको सशक्त प्रयोग भए पनि यी नाटकको स्वैरकल्पनाका कोणबाट गहन अध्ययन भएको पाइँदैन। विज्ञाननाटकमा अभिव्यञ्जित हुने वैज्ञानिक समुन्नति र भविष्यको सम्भावनालाई स्वैरकल्पनाले कलात्मक र सिर्जनात्मक आधार दिने भएकाले यसको गहन अध्ययन आवश्यक छ। प्रस्तुत अध्ययनमा सरूभक्तका विज्ञाननाटकमा यन्त्र र मानवबिच सम्बन्ध, पृथ्वी र अन्तरिक्ष सम्बन्ध र मानवीय अस्तित्वसम्बन्धी केकस्तो स्वैरकल्पना कसरी प्रयोग भएको छ भन्ने प्राज्ञिक जिज्ञासालाई मूल समस्या मानी भेटान तोदोरोब, रोजमेरी ज्याक्सन, अर्नेस्ट जी बोर्मनजस्ता चिन्तकको स्वैरकल्पनासम्बन्धी अवधारणालाई कृति विश्लेषणको आधार बनाइएको छ।

अध्ययनको विधि

प्रस्तुत अध्ययनसँग सम्बद्ध प्राथमिक र द्वितीयक सामग्रीको सङ्कलन मूलतः पुस्तकालयीय अध्ययनबाट गरिएको छ। स्वैरकल्पनाको सघन प्रयोग भएका *इथर* र *निमावीय* विज्ञाननाटक प्रस्तुत अध्ययनका प्राथमिक सामग्री हुन्। यहाँ सोदेश्यमूलक नमुना छनोट पद्धतिबाट यी सामग्रीको चयन गरिएको छ। त्यस्तै स्वैरकल्पनासँग सम्बद्ध अध्ययन, लेख, रचनालाई अध्ययनको द्वितीयक सामग्रीका रूपमा लिइएको छ। विज्ञाननाटकमा स्वैरकल्पनासम्बन्धी प्राज्ञिक समस्याको समाधानका लागि भेटान तोदोरोब, रोजमेरी ज्याक्सन, अर्नेस्ट जी बोर्मनका स्वैरकल्पनासम्बन्धी अवधारणालाई

पाठविश्लेषणको मूल आधार बनाइएको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा विज्ञाननाटकमा अभिव्यञ्जित स्वैरकल्पनाको स्वरूपका आधारमा मानव र यन्त्रसम्बन्ध, पृथ्वी र अन्तरिक्ष, मानवअस्तित्वसम्बन्धी स्वैरकल्पनाका कोणबाट विश्लेषण गरिएको छ ।

विज्ञाननाटकमा स्वैरकल्पना विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार

मानसिक बिम्बबाट अभिव्यञ्जित हुने घटनाको प्रकटीकरण नै स्वैरकल्पना हो । स्वैरकल्पना भन्नासाथ हामी असम्भव, अतार्किक, अलौकिक, तथ्यहीन र केवल मनोरञ्जनपरक भन्ने बुझ्छौं । यो बुझाइ प्राचीन स्वैरकल्पनासँग सम्बन्धित छ तर आधुनिक स्वैरकल्पना अलौकिकताभित्र लौकिकताको प्रस्तुति, असम्भवमार्फत सम्भाव्य भविष्यको दृष्टि, तथ्यपरक र वर्तमान समाजमा व्याप्त विकृतिप्रति व्यङ्ग्य गरी सुधारको अपेक्षा राख्ने प्रयोजनसँग जोडिएको हुन्छ । स्वैरकल्पना कुनै वस्तु वा घटनाको काल्पनिक उपस्थिति भए पनि यसमा यथार्थको प्रकटीकरण हुन्छ ।

स्वैरकाल्पनिक साहित्यको रचना लोकपरम्परादेखि हुँदै आए पनि यसको व्यवस्थित अध्ययन गर्ने काम भेटान तोदोरोबको *द फेन्टास्टिक : अ स्टक्चरल अप्रोच टु अ लिटेररी जन्ना* भन्ने कृतिमार्फत भएको हो । तोदोरोबले स्वैरकल्पनालाई पाठकको लौकिक र अलौकिक संसार बिचको सन्देहका रूपमा लिएका छन् (तोदोरोब, सन् १९७३, पृ. २५) । तोदोरोबले स्वैरकल्पनामा सन्देह र भ्रमका माध्यमबाट यथार्थको प्रकटीकरण हुने कुरामा जोड दिएका छन् । उनले स्वैरकल्पनाका तीन प्रमुख कार्य उल्लेख गरेका छन्— (१) स्वैरकल्पनाले पाठकमा विशिष्ट किसिमको प्रभाव उत्पन्न गराउँछ, (२) स्वैरकल्पनाले रहस्यलाई व्यवस्थित बनाउँछ । (३) यसले स्वैरकाल्पनिक संसारको व्याख्यालाई अनुमति दिन्छ, र भाषाबाहिर यसको वास्तविकता हुँदैन । तोदोरोबले स्वैरकल्पनालाई भाषिक संरचनाका रूपमा लिएका छन् (तोदोरोब, सन् १९७३, पृ.९७) । उनको अध्ययनमा पाठकीय प्रभाव र भाषिक संरचनालाई महत्त्व दिए पनि कृतिको आलङ्कारिक सन्दर्भ, सांस्कृतिक र मनोवैज्ञानिक पक्षलाई उपेक्षा गरेको देखिन्छ ।

भेटान तोदोरोबका मान्यतामा देखिएका सबल पक्षलाई आत्मसात गर्दै तोदोरोबको कार्य ऐतिहासिक महत्त्वको हुँदाहुँदै पनि सामाजिक, सांस्कृतिक र मनोवैज्ञानिक पक्ष उपेक्षित हुनु कमजोरी मानी रोजमेरी ज्याक्सनले स्वैरकल्पनालाई मार्क्सवादी र मनोवैज्ञानिक दृष्टिबाट व्याख्या गरेकी छन् । ज्याक्सनका अनुसार स्वैरकल्पनाले समय, स्थान र चरित्रको त्रिआयामिक एकत्वलाई स्वीकार गर्दैन, सजीव, निर्जीव, स्व, परजस्ता विभाजनलाई अस्वीकार गर्छ, यद्यपि यो सामाजिक सांस्कृतिक सम्बन्धबाट विच्छेद हुँदैन । साहित्यिक पाठ पनि सामाजिक सांस्कृतिक संरचनाको उत्पादन हो । सामाजिक सांस्कृतिक सन्दर्भबाट भिन्न गराएर स्वैरकल्पनालाई बुझ्न सकिँदैन (ज्याक्सन, सन् २००९, पृ.१) । रोजमेरीले स्वैरकल्पनालाई सामाजिक, सांस्कृतिक सन्दर्भबाट विश्लेषण गरेकी छन् । उनले मार्क्सवादी दृष्टिबाट स्वैरकल्पनाको विश्लेषण गर्दै स्वैरकल्पनाले असम्भवलाई सम्भवमा अनुभूत गराउने र अदृश्यलाई दृश्य बनाउने तथा अनुपस्थितको खोजी गर्छ भनेकी छन् । यसका साथै आधुनिक स्वैरकल्पना मिथ, लोकसाहित्य, परीकथा, मनोरञ्जनसँग जोडिए पनि यसको सम्बन्ध पुँजीवादी अर्थतन्त्र तथा भौतिक संस्कृतिका मनोवैज्ञानिक पक्षसँग छ भन्ने विचार रोजमेरीले राखेकी छन् (ज्याक्सन, सन् २००९, पृ.२) । उनले स्वैरकल्पना समाज, संस्कृति र मनोविज्ञानभन्दा बाहिर नहुने तर्क राखेकी छन् । यसका साथै रोजमेरीले स्वैरकल्पना यथार्थ र तार्किकतासँग जोडिएको धारणा राखेकी छन् । स्वैरकल्पना अतार्किक हुँदैन यसलाई तर्कद्वारा पुष्टि गर्न सकिन्छ भन्ने अभिव्यक्ति विज्ञान स्वैरकल्पनाको नजिक देखिन्छ । रोजमेरीको अध्ययन भौतिक संस्कृति र मनोविज्ञानमा केन्द्रित देखिन्छ ।

स्वैरकल्पनाको अध्ययनका क्षेत्रमा मानलोभको पनि महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ। मानलोभले अद्भुततालाई स्वैरकल्पनाको केन्द्रीय तत्त्व मानेका छन्। उनले स्वैरकल्पनामा सिर्जित आश्चर्य, अलौकिक असम्भाव्यताबाट लिइन्छ, यसमा रहेको रहस्यलाई तथ्यगत व्याख्याबाट पुष्टि गर्न प्राय असम्भव हुन्छ भनेका छन् (मानलोभ, सन् १९७५, पृ.७)। मानलोभले स्वैरकल्पनालाई प्राचीनतासँग जोडेका छन्। तथापि उनको तथ्यात्मकतासम्बन्धी धारणा विज्ञान स्वैरकल्पनाको नजिक देखिन्छ। विज्ञान स्वैरकल्पनाका सन्दर्भमा स्वैरकल्पनाले पाठकको विश्वासलाई ज्ञानका माध्यमबाट परिष्कार गर्छ र अन्य संसारमा विचरण गर्ने मौका दिन्छ, यसकै माध्यमबाट यस संसारबारेका नयाँ धारणा र विचार खोज्न सकिन्छ, भन्ने विचार तिर्मेमोनको रहेको छ (तिर्मेमोन, सन् १९८३, पृ. १)। विज्ञान स्वैरकल्पनामा कल्पना र सम्भाव्य भविष्यका माध्यमबाट नयाँनयाँ ज्ञानको निर्माण गरिन्छ। तिर्मेमोनको विचारले यसै कुराको सङ्केत गर्छ। विज्ञान साहित्यमा ज्ञानको निर्माण हुने भए पनि यो वर्तमान यथार्थमा सम्भव हुँदैन। यसै सन्दर्भमा जेरोल्डले विज्ञानमा जस्तै स्वैरकल्पनाले पनि ज्ञानको सुसङ्गत ढाँचाको प्रतिनिधित्व गर्छ, यद्यपि यसले वास्तविक संसारको चित्राङ्कन गर्दैन भनेका छन् (जेरोल्ड, सन् २००१, पृ. २५)। विज्ञानको विषयसँग सम्बद्ध साहित्यमा ब्रह्माण्डसम्बन्धी रहस्यको खोजी गरिन्छ। यो विज्ञानको उन्नत असामञ्जस्यताको स्थितिमा रहन्छ (एल्डिस, सन् २००१, पृ.४)। यसरी स्वैरकल्पना भन्नाले वर्तमानको यथार्थलाई अलौकिक, असम्भाव्य, अयथार्थ र काल्पनिक रूपमा वर्णन गरिएको घटना भन्ने बुझिन्छ।

स्वैरकल्पनासम्बन्धी उल्लिखित विचार र अवधारणाका आधारमा स्वैरकल्पनामूलक विज्ञाननाटकको विश्लेषण गर्न सकिन्छ। माथिका धारणा एकै कुनै पूर्ण देखिँदैन तथापि तार्किकता, प्रतीकात्मकता, सामाजिक, सांस्कृतिक, वैज्ञानिक पक्षको प्रस्तुतिलाई सबैले स्वीकार गरेका छन्। त्यसैले प्रस्तुत अध्ययनमा सरूभक्तका विज्ञान नाटकको प्रवृत्तिका आधारमा मानव र यन्त्रसम्बन्ध, पृथ्वी र अन्तरिक्षसम्बन्ध, जीवन अस्तित्वको खोजीलाई नाटक विश्लेषणको आधार बनाइएको छ।

नतिजा र विमर्श

सरूभक्तका *इथर* र *निमावीय* नाटक प्रस्तुत अध्ययनका विश्लेष्य सामग्री हुन्। उल्लिखित नाटकमा प्रयुक्त मानव र यन्त्रसम्बन्ध, पृथ्वी र अन्तरिक्षसम्बन्ध, जीवनअस्तित्वको खोजीसम्बन्धी स्वैरकल्पनालाई विश्लेषणको आधार बनाइएको प्रस्तुत अध्ययनमा तत्तत् आधारलाई उपशीर्षक राखी नाटकको विश्लेषण गरिएको छ।

मानव र यन्त्रको सम्बन्ध

सरूभक्तको *इथर* नाटकमा यन्त्रमानवको चरम विकास र मानव र यन्त्रमानवबीच सम्बन्धसम्बन्धी स्वैरकल्पनालाई प्रस्तुत गरिएको छ। यन्त्रमानव शिक्षकको भूमिकामा देखिनु साथै खाना पकाउनेलगायतका मानवीय क्रियाकलाप गरेको स्वैरकाल्पनिक घटना यहाँ प्रस्तुत छ। नाटकमा यन्त्रमानव ०२ एक्स ० बालमानवको शिक्षक बनेको छ। सानै उमेरमा एक्स ० आन्सटाइनको सूत्र बुझ्न सक्षम बनेको देखाइएको छ। यन्त्रमानवले बेलाबेलामा बालमस्तिष्क परीक्षण गर्ने गरेको स्वैरकल्पना नाटकमा छ। एक शिक्षिकाको नाताले म यस तथ्यप्रति सचेत छु। तिनका मस्तिष्कका कोशहरू स्वाभाविक रूपमा कार्यरत छन्। प्रत्येक हप्ताको अन्तिम दिन म तिनको मस्तिष्क परीक्षण गर्ने गर्दछु। तर बालमस्तिष्क परीक्षण कम्प्युटरले अहिलेसम्म अतिरिक्त दबावको सङ्केत गरेको छैन (पृ.६) भन्ने ०२ को भनाइबाट यो कुराको पुष्टि हुन्छ। यन्त्रमानव शिक्षक बन्नु, कम्प्युटरका माध्यमबाट बालमस्तिष्क परीक्षण गर्नु, गहिरा सूत्र पनि सहजै बुझ्न सक्नुजस्ता स्वैरकल्पना यहाँ आएको छ।

यसका साथै ०२ ले +०० मानवनिर्मित बालकलाई छोरो सम्झन्छे। उसमा पनि मानव नारीमा भैं ममताको भाव अङ्कुरण भएको देखिन्छ जुन स्वैरकाल्पनिक छ जस्तै :

म एक मानवनिर्मित युवा नारी हुँ र + ०० एक सुकुमार बालक हो मानवनिर्मित। त्यसलाई पहिलोपल्ट देख्दा मेरो गणितीय मुटुमा एक अव्यक्त र अमूर्त कम्पन उत्पन्न भयो, त्यसपछि + ०० लाई अनायासै आफ्नो छोरा सम्झन पुगें जुन हाइपोथेसिसलाई प्राकृतिक मानवहरू मन भन्ने गर्दछन्। त्यो मेरो गणितीय मुटुमा एक विद्युतीय लहरका रूपमा स्वचालित छन्। मेरो गणितीय मुटुले प्रेम र घृणाको भावलाई क्याल्कुलेट गर्न सक्छ। (पृ. ७)

यहाँ यन्त्रमानवमा मानव भैं प्रेम र घृणाको भाव सञ्चारण हुनु, मातृत्वको अनुभूति हुनुजस्ता घटनाका माध्यमबाट यन्त्रमानव मानव भैं विकसित भएको र ऊसँग सम्बन्ध स्थापित गरेको देखिन्छ। यसका साथै इथरमा यन्त्रमानवले आफ्नो काम ठिक समयमा गर्ने, त्यसो गर्न मानवलाई सम्झाउने, अरूले अपमान गर्दा पीडाबोध गर्दछन्। ०१ भान्सामा काम गर्ने यन्त्रमानव भएकाले एक्स १ ले भान्सेबुढी भन्दा रिसाउने र मन दुखाउने, रुने गर्दछे। ऊ आफूले नोकरले गर्ने काम गर्नुपरेकाले सम्मान नपाएको गुनासो यसरी प्रकट गर्दछे :

म ... म नोकर्नीहरू जुन काम गर्थे, ती काम गर्छु त्यसैले मलाई अपमान र हेलाँ गर्छन् सबै। आखिर म घरका सामान्य काम गर्ने ...भान्साघरको काम गर्ने, लुगाहरू धुने, घर सफासुगधर पार्ने एक नोकर्नी हुँ। ...पहिलेपहिले नोकरनोकर्नीहरू, दासदासीहरू जुन काम गर्थे...म ती नै काम गर्न निर्मित नारी हुँ। ...त्यसैले मलाई सबै...। म ०२ र ०३ जस्तो बौद्धिक काम गर्न सक्दिन त्यसैले। (पृ. १३)

यहाँ यन्त्रमानव नारीमा आफूले घरका सामान्य काम गरेको, आफूमा बौद्धिक क्षमता नभएको साथै सोही कारणले अन्य यन्त्रमानव र मानवले आफूलाई अपमान गरेको अनुभूति भएको छ। यस्तो अनुभूतिजन्य स्वैरकल्पनाका माध्यमबाट यन्त्रमानवमा बिस्तारै निराशा र विद्रोह पैदा भएको भावसमेत नाटकमा प्रकट गरिएको छ। यसका साथै नाटकमा यन्त्रमानवले कफी पिउने, घरायसी काम गर्ने, विज्ञान, शिक्षाका क्षेत्रमा काम गर्ने र अतिथि सत्कार गर्नेजस्ता स्वैरकाल्पनिक घटनाका माध्यमबाट मानव र यन्त्रविच सम्बन्ध देखाइएको छ।

सरूभक्तको *निमावीय* नाटकमा यन्त्रमानवको विकास र वैज्ञानिक चमत्कारलाई स्वैरकाल्पनिक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। यस नाटकमा डा. अल्फाले अन्तरिक्षमा प्रयोगशाला खोल्नु, निमाबाट मानवीय कार्य गराउनु, अन्तरिक्ष र पृथ्वीमा दोहोरो कुराकानी र सम्पर्क हुनु, अन्तरिक्षमा बसेर ओमेगाले काठमाडौँको विद्यालयमा पढ्नुजस्ता स्वैरकल्पनाका सूचकहरू छन्। यस नाटकमा मानव र यन्त्रविचको सम्बन्ध र यन्त्रमानवले मानवजीवनमा पारेको प्रभावलाई प्रस्तुत गरिएको छ।

यन्त्रमानव डा. अल्फा, बिटा र ओमेगाको परिवारका सदस्य बनेका छन्। ओमेगा निमा ४ सँग डेल्टा एस्टोरायड र ऊँ वेधशालाबिचको अन्तरिक्ष मैदानमा खेलन गएको छ। बिटा निमा ४ लाई सौताका रूपमा हेर्छे र छोरी ऊसँग खेलन गएको मन पराउँदिन। निमा ४ मानवजस्तै भएकाले उसमा यान्त्रिकताभन्दा मानवीय अनुभूति भएको भान बिटालाई भएको छ। “मलाई त्यो आइमाई मन पर्दैन। त्यो निर्मित या यान्त्रिक मानव लाग्दैन। त्यसको बोलीवचन, हाउभाउ, रूपरङ्ग, शरीर सब कुरा हामी मान्छेको जस्तै छ। लुगा पनि लाउँछे। “जे होस् मलाई त्यो आइमाई कति मन पर्दैन” (सरूभक्त, २० पृ. ११४) भन्ने बिटाको अभिव्यक्तिबाट यस कुराको पुष्टि हुन्छ। यहाँ विज्ञानको चरम विकासका कारण यन्त्रमानव मानवकै काम गरेर सँगै बस्नु, यन्त्रमानव अति

आधुनिक हुनु, मानवको स्वरूप प्राप्त गर्नुजस्ता स्वैरकल्पनाका माध्यमबाट यन्त्र र मानवबिचको सम्बन्धलाई अभिव्यक्त गरिएको छ। यस नाटकमा निमा ४ आधुनिक यन्त्रमानव भएकाले ऊ मानव लाग्ने, लुगा लगाउने, उसको व्यवहार पनि मानवभैँ भएकाले अल्फाको पी.ए. भएकामा बिटाको असन्तुष्टि रहेको देखिन्छ। पी.ए. यन्त्रलाई बनाइनु, यन्त्र र मानवबिच संशय पैदा हुनु, पारिवारिक समस्या देखापर्नु जस्ता विषयलाई यहाँ स्वैरकल्पनाका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ। यसै सन्दर्भमा बिटा कसैसित बोल्न नहुने, न मान्छेसित न निमासित, न फोनसित। कुनदिन म अन्तर्नक्षत्रीय अन्तरिक्षको कुवामा हाम फाल्छु अनि सबैलाई हाइसन्चो हुन्छ (पृ.१२९) भन्छे। निमा र फोनसँग कुरा गर्ने, उनीहरूलाई अन्तरिक्षको कुवामा हाम फाल्ने धम्की दिनेजस्ता स्वैरकाल्पनिक अभिव्यक्तिबाट मानव र यन्त्रबिचको सम्बन्ध स्पष्ट हुन्छ।

नाटकमा यन्त्रबाट बिटा मात्र होइन बिटाका कारण निमामा पनि दुःखको अनुभूति भएको देखिन्छ। निमा मानवबाट घृणा सहनुपर्दा विक्षिप्त बनेकी छ। ऊ आफूले मानव आकृति पाएका र सबैभन्दा आधुनिक भएकामा पीडाबोध गर्छे। तलको फोन र निमा ४ को कुराकानीबाट यसको पुष्टि हुन्छ :

फोन : सुन्दर युवतीको आकृति पाउँदा कस्तो लाग्छ ?

निमा ४ : किन ?

फोन : त्यसै सोधेको ।

निमा ४ : तिमीलाई मेरोजस्तो मानवाकृति पाउन रहर लागेजस्तो छ ।

फोन : खिरखिर खिरखिर खिर ।

निमा ४ : डाक्टर अल्फालाई भनेर आकृति साटौं न म त दिक्क भइसकेँ (पृ. १३२) ।

यहाँ निमामा पनि आफ्नो आकृतिप्रति असन्तुष्टि पैदा भएको छ। फोनसँग गरिएको कुराकानीमा निमा ४ ले आफू सुन्दर र मानवजस्तै देखिने नारीको स्वरूप पाएकाले पीडा सहनु परेको भाव अभिव्यञ्जित छ। फोन र निमाबिच कुराकानी हुनु, निमा ४ ले सुन्दर युवतीको आकृति पाउनु, त्यस आकृतिका कारण बिटाको घृणा सहनुपरेकाले दिक्क मान्नु जस्ता स्वैरकाल्पनिक विषयमार्फत मानव र यन्त्रसम्बन्ध स्पष्ट भएको छ। यही नकारात्मक सम्बन्धका कारण निमा ४ ले एकको अनुभूति गरेर रुने, विक्षिप्त बन्ने आफैँलाई लुछ्ने, कोपर्ने, कपाल जिङ्गिङ्ग पार्ने, अनुहारमा चोट पुऱ्याएर कुरूप देखिने जस्ता क्रियाकलाप गरेकी छ।

प्रस्तुत नाटककी बालपात्र ओमेगाको खेल्ने, ठट्टा गर्ने साथी निमा छन्। उसले निमालाई पारिवारिक सदस्यलाई भैँ सम्बोधन गर्छे। ऊ हरपल निमाहरूसँगै समय बिताउँछे। यहाँ ओमेगा मानव र निमा यन्त्रबिच मानवीय वा पारिवारिक सम्बन्ध देखिन्छ। ओमेगा अन्तरिक्षमा बसेर त्यहीँको अध्ययन गर्ने र यन्त्रको सहायताले भविष्य देख्छे। “मेरो टेलिस्कोपको रिफ्लेक्टिड ऐना फेरिदिनोस् न, बीस करोड प्रकाशवर्षभन्दा टाढाको कुरा देखिँदैन” (पृ. १२३) भन्ने ओमेगाको अभिव्यक्तिमा सुदूर भविष्यको स्वैरकल्पना अभिव्यञ्जित छ। मानव र यन्त्रबिच सुगम सम्बन्ध मात्र नभएर प्रतिरोधको सम्बन्ध पनि हुन्छ भन्ने विषयलाई स्वैरकल्पनाका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ। प्रस्तुत नाटकमा निमा ३ मस्तिष्कबाहेक मानव र यन्त्रबिच कुनै भिन्नता नभएको तर्क राख्छ। उसले “मानवहरू हाम्रो उपयोगिता, शक्ति र आवादीदेखि भयभीत हुँदै छन्। मानवसित उल्लेखनीय के छ, सिवाय तीन पौन्डको जैविक मस्तिष्क र त्यसभित्र सेरिब्रम” (पृ.१२४) भन्दै मानवीय अस्तित्वमाथि नै प्रश्न उठाउँछ। मानिस र यन्त्र समान हुन् भन्ने उसको अभिव्यक्तिमा मानव यन्त्रसम्बन्ध र यन्त्रमा विकसित हुँदै गएको क्रान्ति चेतनालाई स्वैरकल्पनाका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ। नाटकमा निमा ३ क्रान्तिकारी चरित्रका रूपमा देखिएको छ। ऊ आफ्नो अधिकारका

लागि डाक्टर अल्फासँग प्रश्न गर्ने निधो गर्छ । ऊ अन्य निमालाई डराउने र आफ्नो अधिकारका लागि आवाज उठाउन नसक्ने सत्यवादी मानिने हरिश्चन्द्रसँग तुलना गर्छ । निमा ३ मा विद्रोही स्वभाव विकसित भएको देखिन्छ । ऊ आफूभन्दा पुरानो निमालाई डा. अल्फाले सहयोगी बनाएकामा निमाको मर्यादाक्रम भङ्ग गरिएकोमा आपत्ति जनाउँछ । जस्तै :

निमा ३ : मानिसहरू धूमपान पनि गर्छन्, स्वास्थ्यका लागि हानिकारक पनि मान्छन् ।

निमा २ : चुप लाग्नोस् ...।

निमा ३ : त्यस्ता मानिसहरूद्वारा स्थापित मर्यादाक्रम हो यो जसको कुनै मर्यादा छैन ।

निमा २ : तपाईं किन यस्तो कुरा सोच्दै हुनुहुन्छ ?

निमा ३ : नचाहँदा नचाहँदै पनि म यस्तो कुरा सोच्न विवश छु । किनभने डाक्टर अल्फा हामीलाई भन्दा निमा १ लाई महत्त्वपूर्ण कार्यभार सुम्पनुहुन्छ जब कि हामी उसभन्दा कनिष्ठ र कार्यकुशल निमा हौं ।

निमा २ : निमा १ उहाँको पुरानो सहयोगी त्यसैले सायद...सायद ।

निमा ३ : तिमीले भन्न खोजेको कुरा मैले बुझें तर बन्धु निमावीय मर्यादामा मानवीय हस्तक्षेप हुनु हुँदैन भन्ने मेरो निश्चित मत छ ।

निमा २ : मेरो मत पनि त्यस्तै त्यस्तै छ जबजब डाक्टर अल्फा हामीलाई भन्दा बढी महत्त्व अदक्ष निमा १ लाई दिनुहुन्छ, तबतब मेरो प्लाटिनम ब्रेनचिप्सहरूमा अतिरिक्त विद्युत दबाव हुन्छ ।

निमा ३ : एक अदक्ष पुरानो निमालाई मुख्य सहायक मानेर डाक्टर अल्फा आफैं आफ्नो महान् खोजकार्यमा बाधक बनिराख्नुभएको छ । निमावीय मर्यादानुसार मुख्य सहायक म वा निमा ४ बन्नुपर्छ । तिमी हाम्रो सहायक बन्नुपर्छ । निमा १ तिम्रो सहायक बन्नुपर्छ ।

निमा २ : कुरो हो कि ...

निमा ३ : के हो कि होइन कि हामीलाई दक्षताबमोजिमको काम चाहिन्छ (पृ. १४२) ।

यहाँ निमामा पनि विद्रोही चेतना आएको छ । यहाँ आफ्नो मर्यादामा मानवीय हस्तक्षेप नहुनुपर्ने साथै आफूभन्दा अक्षमलाई मुख्य सहायक बनाउँदा विद्युतीय दबाव भएको साथै आफ्नो दक्षताअनुसार काम चाहिने विद्रोही भावसहितको स्वैरकल्पना प्रस्तुत छ । मानिसले जे स्वास्थ्यका लागि हानिकारक छ भन्छन् त्यही कुरा खाएको भन्दै निमाहरू मानिसका सिद्धान्त र व्यवहार फरक भएका कारण उनीहरू जे मन लाग्यो त्यही गर्ने तर निमाहरू आफ्नो मर्यादामा बस्ने गरेको भाव अभिव्यञ्जित छ । यसका साथै अन्तरिक्षमा भएका गतिविधिका कारण मानवमाथि नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्ने कुराको कल्पनासमेत नाटकमा गरिएको छ । जस्तै :

ओमेगा : तारा हरायो : अँ, अँ बाइस लाख हजार प्रकाशवर्ष टाढाको तारा हरायो ।

निमा ४ : कुन ताराको कुरा गरेकी ओमेगा तिम्रो मनपर्ने शतसूर्य याने हन्ड्रेड सन्सको कुरा त होइन ?

ओमेगा: हो आन्टी हन्ड्रेड सन्स हरायो । (पृ. १२६)

यहाँ बाइस लाख हजार प्रकाशवर्ष टाढाको तारा र सङ्कट यन्त्रको सहायताबाट वर्तमानमा ज्ञात भएको स्वैरकल्पना प्रस्तुत छ । यसका साथै ओमेगा फोनको दूरी हेर्ने फोन आठ सय प्रकाशवर्ष टाढा रहेको बताएकी छ । यहाँ ओमेगा र फोनबिच मानव भैं कुराकानी भएको छ । ओमेगाले यन्त्रको सहायताले फोनको दूरी हेर्नु र त्यसमा फोनले प्रतिक्रिया दिनु जस्ता स्वैरकल्पना आएका छन् ।

पृथ्वी र अन्तरिक्षको सम्बन्ध

निमावीय नाटकमा पृथ्वीको नेपालबाट अन्तरिक्षमा फोन गरिएको छ। बिटा अन्तरिक्षमा बस्न मन नलागेकाले नेपालमा फर्काइदिन अनुरोध गर्छे। उसले “म त यहाँ बस्दिन अब ...पृथ्वीमा फर्किन्छु। छोरीलाई पनि लिएर जान्छु (पृ.११३) भनी बारम्बार भन्छे। डाक्टर अल्फाले अन्तरिक्षमै वासस्थान बनाएकाले ऊँ वेधशालालाई नै आफ्नो घर ठान्नुपर्ने विचार अल्फा, निमाहरूको छ। निमा १ ले” आफ्नो घर छोडेर कहाँ जाने ? के तपाईंलाई थाहा छैन, यो ऊँ वेधशाला तपाईंको आफ्नो घर हो (११६)। ऊँ वेधशालामा बसोबास गरेर त्यहीं खोज र अनुसन्धान गरिरहेकी ओमेगा अन्तरिक्षबाट काठमाडौंमा पढ्न आएको देखिन्छ। “ओमेगा यहाँ अन्तरिक्ष घरमा बसेर काठमाडौंको स्कूलमा पढिरहेकी छे, राम्ररी। पढाइ बिग्रेको छैन” (पृ. ११६) भन्ने निमा १ को भनाइबाट अन्तरिक्ष र पृथ्वीबिचको सम्बन्धसम्बन्धी स्वैरकल्पना प्रकट भएको छ। नाटकमा अन्तरिक्षबाट नेपाल सरकारलाई इमेल पठाइएको छ। निमा १ ले “डाक्टर अल्फा निमा ४ लाई विद्युत चुम्बकीय पत्र लेखाउँदै हुनुहुन्छ, नेपाल सरकारलाई पठाउन पृथ्वीमा” (पृ. १२३) भन्दै पृथ्वीसँग अन्तरिक्षको सम्बन्धलाई स्वैरकल्पनाका माध्यमबाट अभिव्यक्त गरिएको छ। पृथ्वीमा आएको सङ्कट हटाउनका लागि डाक्टर अल्फाले अन्तरिक्षमा बसेर पृथ्वीका लागि काम गरेको छ। पृथ्वीलाई सङ्कटमुक्त गर्ने क्रममा निमाहरू पनि पूर्ण रूपमा लागेका छन्। निमा ४ ले नेपालमा कुराकानी गर्न खोज्छ। “हेल्लो हेल्लो... पृथ्वी नेपाल... म सोलार जोनबाहिर मिल्की वे ग्यालेक्सीको प्रथम नागरिक डाक्टर अल्फाको पी.ए. बोल्दै छु ... हेल्लो... पृथ्वी नेपाल...हेल्लो...हेल्लो” (पृ.१२८) भन्ने भनाइमा पृथ्वी र अन्तरिक्षबिचको सम्बन्ध देखिएको छ। अन्तरिक्षमा बसेर नेपाल टेलिभिजनमार्फत पृथ्वीका बारेमा समाचार हेरेको स्वैरकल्पनिक घटना नाटकमा आएको छ। यहाँ अन्तरिक्षका निमाहरू नेपाल टेलिभिजनको समाचार हेरेको स्वैरकल्पनाका माध्यमबाट अन्तरिक्ष र पृथ्वीबिच सम्बन्ध स्थापित गरिएको छ।

जीवन अस्तित्वको खोजी

सरूभक्तका इथर र निमावीय दुवै विज्ञाननाटकमा राष्ट्रिय सीमा तोडेर मानव अस्तित्वको रक्षा गर्न खोजिएको छ। इथरमा डाक्टर एक्स अन्य वैज्ञानिकका विरुद्धमा उभिएर आणविक युद्धको विरोध गरेको छ भने निमावीयमा डा अल्फा अन्तरिक्षमा बसेर भविष्यमा पृथ्वीमा आउनसक्ने सङ्कटबारे अनुसन्धान गरेको छ।

इथरमा डाक्टर एक्सले अत्याधुनिक प्रयोगशालामा मस्तिष्कसहित मनको स्तरमा विकसित मानवनिर्मित मानवसँग काम गरेको छ। जापानको हिरोसिमा र नागासाकीको भ्रमणका क्रममा दोस्रो विश्वयुद्धमा समाधि पाएका व्यक्तिको स्मृतिमा उपस्थित भई ती प्रार्थना सुनेपछि वैज्ञानिक खोजयात्रा सुरु गरी पृथ्वीमा जीवनको अस्तित्व बचाऊ भन्ने अभियानमा लागेको डाक्टर एक्स पृथ्वीबाट अन्य ग्रह र अन्तरिक्षमा बस्ती बसाल्दैमा मानवीय अस्तित्वको सङ्कट उन्मूलन नहुने विचार प्रकट गर्छ। ऊ पृथ्वीका प्रत्येक समस्याको समाधान पृथ्वीमै खोज्नुपर्ने, आणविक शक्तिको उपासना भयानक मानवीय रोग भएकाले त्यसको उपचारविधि खोज्नुपर्ने विचार राख्छ। यही खोजका निमित्त वैज्ञानिक बनेको र अन्य वैज्ञानिकको विरोधमा उभिएर पृथ्वीमा जीवन अस्तित्व रक्षार्थ क्रियाशील छ। एक्स १ को “उहाँ मानवजातिका अस्तित्वको रक्षा गर्न चाहनुहुन्छ किनभने भावुकतापूर्ण विचारमा अहिले विश्व अस्तित्वको सङ्कटमा परेको छ” (पृ.२५) भन्ने भनाइबाट पनि यस कुराको पुष्टि हुन्छ। डाक्टर एक्स मानवीय अस्तित्व र पृथ्वीका जीवहरूको अस्तित्व रक्षार्थ मृत्युञ्जयी औषधीको आविष्कार गर्दछ र पहिलो खोप आफ्नी छचोरी एक्स ० लाई लगाएको कुरा

डाक्टर एमसँगको संवादमा यसरी आएको छ :

डा. एम मेरो हातमा तिमी जुन सानो सिसी देखिरहेका छौ, त्यसमा सामान्य एच टु ओ जस्तो प्रतीत हुने रासायनिक तरल पदार्थ छ। यो अति विशिष्ट प्रतिरोधात्मक द्रव्य २ हो। ... यस नाभिकीय युद्धप्रतिरोधी ठीकालाई कुनै पनि एन्टिबायोटिक इन्जेक्सनभैँ सामान्य रूपले प्रयोग गर्न सकिन्छ। यस एन्टीन्युक्लीयर इन्जेक्सन रोपित गरेको आधा सेकेन्डपछि दोस्रो ग्रन्थि सक्रिय हुन थाल्छ र उत्तेजित हुने हारमोन विद्युत लहरभैँ क्रियाशील हुन थाल्छ। ... यो सुपर कम्प्युटरको विशेषता के हो भने ...तिमी यसको विशेष कक्षमा जीवित प्राणीलाई थुनेर परीक्षण अवधिमा सामान्य वायुमण्डल प्रदान गर्न सक्छौ। अब मेरी प्यारी छोरीलाई एन्टी न्युक्लीयर इन्जेक्सन लाइदिन्छु। (पृ. ४३)

यहाँ युद्धप्रतिरोधात्मक खोपको आविष्कार गर्नु, त्यो खोप सामान्य र सहज तरिकाले लगाउन सकिने, सुपर कम्प्युटरको प्रयोगबाट सामान्य वायुमण्डल तयार पार्नुजस्ता स्वैरकल्पनिक घटना मानव अस्तित्वसँग जोडिएर आएका छन्। यसका साथै नाटकमा एक्स ० लाई सुपर कम्प्युटरको कोठामा राखी उसको शरीरले पचास हजार डिग्री सि. तापक्रम र दस हजार रैड विकिरण रहन सक्षम बनाइएको छ। “डा.एम. अहिले मेरी छोरीको शरीरमा हिरोसिमामा खसालिएको परमाणु बमको जति ऊष्ण ताप र न्युक्लीय विकिरण प्रवाहित छ, तर तिमी देखिरहेका छौ अब म दुई गुणाको हिसाबले तापीय ऊर्जा र न्युक्लीय विकिरणको मात्रा वृद्धि गर्दै जान्छु” (पृ. ४३) भन्ने डाक्टर एक्सको भनाइमा विज्ञानको चरम विकासका माध्यमबाट मानव शरीरले उच्च ताप सहन सक्ने जसका कारण आणविक बमको ताप र विकिरणबाट बच्नसक्ने स्वैरकल्पना प्रस्तुत गरिएको छ। डाक्टर एक्सले मानव शरीरले अरबौ खरबौँ मात्राको तापीय ऊर्जा र न्युक्लीय विकिरण सहन सकिने अभिव्यक्ति दिएको छ। उसले पृथ्वीलाई कसरी सुरक्षित राख्ने र मानव अस्तित्व बचाउने भन्नेबारेमा सोचिरहेको र त्यसकै लागि काम गरिरहेको बताउँछ। ऊ सम्पूर्ण महादेश, देश, गाउँसम्म यो युद्धप्रतिरोधक औषधी सहजै पुऱ्याउन चाहन्छ। उसको चाहना नाटकमा यसरी प्रकट भएको छ :

अहिले म एउटै सपना देखिरहेको छु, मेरो आविष्कार द्रव्य २ एन्टी न्युक्लीयर इन्जेक्सन केप्सुल र सामान्य चक्कीका रूपमा पृथ्वीका प्रत्येक महादेश, प्रत्येक देश, प्रत्येक गाउँ, बस्ती, सहर र गल्लीहरूमा उपलब्ध हुनेछन्। अलेक्जेन्डर फ्लेमिङको पेनिसिलिन र सबै एन्टिबायोटिक औषधीभन्दा सुपथ मूल्यमा सुलभ हुनेछन् ... यसरी म विश्वको आगामी महायुद्धको भीषण तयारीबाट आंशिक रूपमा नै किन नहोस् सर्वसामान्य विश्व नागरिकलाई भरपर्दो सुरक्षा प्रदान गर्न एकदम तयार छु। (पृ. ४५)

यहाँ युद्धको नकारात्मक असर सहन गर्नसक्ने र आणविक विकिरण, तापक्रमलाई सामान्य अवस्थामा रूपान्तरण गर्ने द्रव्य २ नामक इन्जेक्सन निर्माण गरिएको र त्यसलाई केप्सुलमा परिणत गरी सामान्य नागरिकसम्म पुऱ्याउने सपना देख्ने जस्ता स्वैरकल्पना जीवअस्तित्वसँग जोडिएर आएका छन्।

पृथ्वीमा सङ्कटकालीन स्थिति सिर्जना भएपछि राष्ट्रहरूबिच एकीकरण वार्ता प्रारम्भ भएको र विश्वभ्रातृत्वका स्वप्नदर्शी वैज्ञानिक डाक्टर इन्फिनिटिको समाधिमा विश्वभरका नागरिकबाट श्रद्धाञ्जलि दिइएको विषय *निमावीय* नाटकमा प्रस्तुत गरिएको छ। यहाँ अन्तरिक्षमा देखिएको सङ्कटको तरङ्गबाट राष्ट्रिय सीमा विभाजनको मेटिने स्वैरकल्पना गरिएको छ। “पृथ्वीका एक सय पचासभन्दा बढी देशहरूमा सङ्कटकालीन अवस्था लागु गरिएको छ। सङ्कटकालीन अवस्था जारी गरिएका देशहरूबिच शीर्षस्थ टेलिभिजन वार्ता सुरु भएको छ। यस आपत्कालीन वार्ताद्वारा पृथ्वीको

राजनैतिक, आर्थिक र सामाजिक एकीकरण भई सदासर्वदाका लागि राष्ट्रिय सीमारेखाहरू मेटिने विश्वास गरिएको छ” (पृ.१३६) भनाइमार्फत जीवनअस्तित्वका लागि एकीकरणको स्वैरकल्पना गरिएको छ। पृथ्वी एक राष्ट्रको नारा लिई ब्रह्माण्डमा अन्य विकसित सभ्यता छन् भन्ने परिकल्पनालाई अवैज्ञानिक ठानी वैज्ञानिक इन्फिनिटिलाई सामाजिक तिरस्कार गरी विभिन्न लाञ्छना लगाइएको थियो तर वर्तमानमा उनकै समाधिमाथि श्रद्धाञ्जलि दिन विश्वभरका नागरिक जम्मा भएको स्वैरकल्पनाका माध्यमबाट जीवनरक्षार्थ विश्वभ्रातृत्वको विचार प्रकट गरिएको छ।

निमावीय नाटकमा मानवअस्तित्वका लागि मानवले मात्र होइन निमाहरूले आफ्नो बलिदान दिन्छन् भन्ने स्वैरकल्पनालाई पनि प्रस्तुत गरिएको छ। निमा १ ले पृथ्वीको एकीकरण र मानवअस्तित्व रक्षार्थ आफूले बलि दिन तयार रहेको अभिव्यक्ति दिएको छ। “निमावीय क्रमलाई उल्टो पाउँदा सबै कुरा उल्टा हुँदैनन्। पृथ्वीको एकीकरण र मानवअस्तित्व रक्षार्थ मान्छेहरूभै निमान्छेहरू पनि क्रुसमा टाँगिन सक्छन्” (पृ.१४८) भन्ने निमा १ को भनाइमा मानव कल्याण र विश्वको सुरक्षाका लागि निमाहरूले आफ्नो त्याग गर्न तयार हुने विषय प्रकट छ। यहाँ मानवअस्तित्व बचाउनका लागि निमा १ ले आफ्नो शरीर आफै नष्ट गरेको स्वैरकल्पनिक घटनामार्फत जीवनअस्तित्वको रक्षाबारे विचार अभिव्यक्त गरिएको छ।

निष्कर्ष

विज्ञान क्षेत्रसँग सम्बन्धित विषयलाई यथार्थमा सम्भव नहुने गरी चित्रण गर्ने र सुदूर भविष्यलाई प्रस्तुत गर्ने समालोचनात्मक अवधारणा नै विज्ञान स्वैरकल्पना हो। वैज्ञानिक अन्वेषण, अन्तरिक्ष, ब्रह्माण्डका बारेमा लेखिएका असम्भव र अज्ञात पक्षलाई स्वैरकल्पनाले अध्ययनको क्षेत्र बनाउँछ। सरूभक्तका *इथर* र *निमावीय* नाटकमा विज्ञानसम्बन्धी स्वैरकल्पनाको प्रयोग गरिएको पाइन्छ। उनका विज्ञाननाटकमा विशेषतः मानिस र यन्त्र, पृथ्वी र अन्तरिक्ष, जीवअस्तित्वसम्बन्धी स्वैरकल्पनाको प्रयोग गरिएको छ। सरूभक्तका *इथर* र *निमावीय* नाटकमा विज्ञान र प्रविधिको उच्च विकास पृथ्वीमा बढ्दै गएको असुरक्षा र मानव अस्तित्व रक्षार्थ विज्ञानप्रविधिमार्फत गर्न सकिने कायापलटलाई स्वैरकल्पनिक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। *इथर*मा यन्त्रमानवले मानवलाई विस्थापित गरी मानवीय सम्पूर्ण काम गरेको देखाइएको छ। यसका साथै यमा पनि मानवजस्तै भावात्मक भएको, कम्प्युटरका माध्यमबाट बालमस्तिष्क परीक्षण गर्ने, पृथ्वीमा मानव अस्तित्व बचाउन औषधी निर्माण गर्ने जस्ता स्वैरकल्पना प्रस्तुत गरिएको छ। यन्त्रमानवमा मातृत्वको विकास हुने, उनीहरूमा पनि अपमान बोध हुने, वैज्ञानिकले एन्टिन्युक्लियर इन्जेक्सन निर्माण गर्ने जस्ता कार्य स्वैरकल्पना बनेर नाटकमा आएका छन्। त्यस्तै *निमावीय* नाटकमा अन्तरिक्षमा वेधशाला सञ्चालन गर्ने, निमाहरूसँग पारिवारिक सम्बन्ध बनाउने, निमाहरूमा कार्यदक्षताका सम्बन्धमा विद्रोही चेतना विकास हुने जस्ता सकारात्मक र नकारात्मक सम्बन्धलाई देखाइएको छ। अन्तरिक्षमा बसी नेपालमा पठनपाठन गर्ने, काठमाडौँबाट टेलिफोन वार्ता गरी पृथ्वी र अन्तरिक्षबिच सम्बन्ध जोड्ने, पृथ्वीमा आउन सक्ने सङ्कटको तरङ्ग अन्तरिक्षमा ज्ञात भई पृथ्वी रक्षार्थ विश्वएकीकरण गर्ने जस्ता स्वैरकल्पना नाटकमा प्रयोग भएको देखिन्छ। यसरी विज्ञानको चरम विकाससँगै मानव र यन्त्रबिच अनन्य सम्बन्ध, पृथ्वी र अन्तरिक्ष एक घर भएको साथै पृथ्वीमा आउनसक्ने सङ्कटलाई हटाउन वैज्ञानिकहरूले उपाय पत्ता लगाएको असम्भव विषयलाई विश्वसनीय र प्रभावकारी रूपमा प्रस्तुत गरिएकाले सरूभक्तका विज्ञाननाटक स्वैरकल्पनाका कोणबाट सफल देखिन्छन्।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- एल्डिस, ब्रायन र विनग्रोभ डेभिड / Aldiss, B. & Wingrove, D. (2001). Trillion year spree: The history of science fiction. House of Stratus.
- जेरोल्ड, डेभिड / Gerrold, D. (2001). Worlds of wonder: How to write science fiction and fantasy. Writer's Digest Books.
- ज्याक्सन, रोजमेरी / Jackson, R. (2009). Fantasy: The literature of subversion. Routledge.
- तिमेर्मान, जोन एच. / Timmerman, J. H. (1983). Other worlds: The fantasy genre. Bowling Green University Popular Press.
- तोदोरोव, भेटान / Todorov, T. (1973). The fantastic: A structural approach to a literary genre (R. Howard, Trans.). Cornell University Press.
- बोर्मन, अर्नेस्ट जी. / Bormann, Ernest G (2001). The Force of Fantasy Restoring the American Dream. America: Southern Illinois University Press.
- मानलोभ, सी. एन. / Manlove, C.N. (1975). Modern fantasy: Five studies. Cambridge University Press.
- सरूभक्त (२०६६). निमावीय (दोस्रो संस्क). ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- सरूभक्त (२०७४). इथर (तेस्रो संस्क). ललितपुर : साभा प्रकाशन ।